

Орест МАКОЙДА
кандидат мистецтвознавства,
Інститут народознавства НАН України

ОСИП-РОМАН СОРОХТЕЙ ТА СТРІЛЕЦЬКІ ЧАСОПИСИ

Художник-графік Осип-Роман Сорохтей входить до когорти галицьких митців з драматичною життєвою дорогою, до тих, хто зазнав і невизнання, і тривалого забуття. Довгі роки митець залишався поза мистецтвознавчими процесами, що ускладнило дослідження його творчості. Зокрема, до сьогодні маловивченим залишається період перебування художника в лавах УСС, який, за висловом мистецтвознавця Миколи Голубця, був найщасливішою добою в його житті таї творчості. Особливо важливим для нас — простежити участь О.Сорохтея в оформленні ілюстрованих стрілецьких часописів, а також дослідити його співпрацю з іншими митцями-усусусами.

Перші згадки про О.Сорохтея як про художника артистичної горстки Пресової Кватири належить митцям Святославу Гординському [1] та Івану Іванцю [2]. Пізніше у статті-некролозі (1942 р.) М.Голубець відзначає час перебування Сорохтея у Пресовій Кватирі “Стрілецька Кадра” [3,3]. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст., розглядаючи сатиричну графіку О.Сорохтея, львівська дослідниця Олена Ріпко, з огляду на радянську політичну цензуру, лише побіжно торкається стрілецької тематики [4,75]. Більшість сучасних публікацій, присвячених темі стрілецтва, констатують перебування станіславівського художника у Пресовій Кватирі, не аналізуючи його творчості. Сьогодні тільки уривчасті відомості з часописів та публікація стрілецької мемуаристики дають змогу скласти творчий портрет молодого митця, якому довелося служити та відточувати свій хист в артистичній горстці Пресової Кватири “Стрілецька Кадра”.

На окрему увагу заслугоує альбомне видання (2007) [5], присвячене мистецькій спадщині українського стрілецьтва. Автори альбому окремим блоком подають графіку О.Сорохтея.

Пресову Кватиру в УСС заснували з ініціативи четаря Б.Гарасиміва та підхорунжого Івана Іванця. Головним завданням пресового гуртка в Коші був збір документів бойового шляху УСС та культурно-освітня праця. Пресова Кватира фактично складалася з кількох осередків, що діяли в різних місцях — у полі, тобто безпосередньо у лавах бойових частин, Коші й Вишкості. До осередку в полі належали молоді поети, письменники й журналісти (Роман Купчинський, Лев Лепкий, Іван Балюк, Василь Дзіковський, Петро Дідушок), митці (Іван Іванець, Осип Курилас, Лев Гець, Юліан Назарак), композитори (зокрема Михайло Гайворонський, з 1914 керував оркестром легіону), фотографи (Теоділ Мойсейович, Василь Оробець) та інші. В Коші перебували письменники Осип Назарук, Микола Голубець, Юрій Шкрумеляк, композитор Антін Баландюк, письменник і фотограф Микола Угрин-Безгрішний.

Безпосереднім засновником Пресової Кватири “Стрілецька Кадра” був професор Микола Угрин-Безгрішний [6]. Це стверджує Михайло Яцків на сторінках стрілецького календаря-альманаху: “В Замковій Паланці заснував комісар У.С.С., професор Микола Угрин-Безгрішний Пресову Кватиру. Її праця проявлялася з початку головню в фотографуванню хвиль життя Стрільців в Січовім Коші” [7,99]. У цьому ж історичному опусі Михайло Яцків виокремлює постать Осипа Сорохтея: “Годиться згадати ще даровитих артистів в Січовому Коші. Маляр, стр. І.Старчук і вістун Роман Сорохтей, у першого є альбоми малюнків зі стрілецького життя, у другого альбом карикатур стрілецьких типів” [6,110]. З цієї стислої ремарки дізнаємось, що Осип Сорохтей служив художником у Коші та мав невисоке військове звання. Загальновідомо, що австрійське військове командування не сприяло кар’єрному росту української старшини, про це часто наголошували на сторінках періодичних видань УСС. Серед архівних світлин Бродівського історико-краєзнавчого музею знаходимо прекрасно збережене

фото молодого маляра у стрілецькій формі — це Осип Сорохтей. Профільне фотографічне зображення добре передає його задумливий, тривожний внутрішній стан.

До наших днів зберігся унікальний архів І.Боберського [8], який знаходиться за кордоном (Вінніпег, Канада). Надзвичайно цінним для нашого дослідження є його щоденник, в якому детально описані події з 15 вересня 1918 р. по 22 травня 1919 року. В щоденнику знаходимо імена відомих людей, яких особисто знав Іван Боберський. Поряд з відомими політичними та військовими діячами, духовними особами і представниками культури у своїх нотатках І.Боберський згадує також про художника Осипа Сорохтея:

“16.10.1918:

... Не займаються світлинами, лишень рисують в Коші Осип Сорохтей і Лев Гец. Сорохтей посідає легкий, аж шляхетний почерк в своїх рисунках. Рисує передовсім викривулі, це є карикатури” [7,24].

Безумовно, ці живі враження від стрілецьких художніх творів не втратили актуальності й сьогодні. У своїх записках І.Боберський особливу увагу приділяє діяльності Легіону Українських Січових Стрільців, задля ознайомлення і популяризації якого він у 1918 р. організував перші музейні виставки у Відні та Львові.

З Пресовою Кватирою пов'язаний важливий етап творчості відомого українського мистецтвознавця і публіциста Миколи Голубця. Зважаючи на значний журналістсько-редакторський досвід М.Голубця, його залучили до основних гуманітарно-освітніх проектів УСС, редагування стрілецького журналу “Шляхи” та упорядкування великого ілюстративного збірника “Тим, що впали...” [8].

Микола Голубець був добре знайомий з Осипом Сорохтеєм. В одній із своїх статей про художника він пише: “Я знав його і був з ним на “ти”. Не забуду його до болу песимістичних “сповідей” з часів, коли він чув, що мусить скапітулювати. І тому хотів би я так дуже зробити все, щоби врятувати ім'я Сорохтея для історії українського мистецтва” [3,3]. Окремо М.Голубець

згадує про митця в час його перебування у Пресовій Кватирі. Художник зі своїм критичним відношенням до оточення й експресіоністично загостреним світосприйняттям знайшов там добре застосування своєму таланту. Як влучно помітив молодий мистецтвознавець, у порівнянні з добродушним О.Куриласом, “що “невесело” ілюстрував життя „Стрілецької Кадри” чи ходи тогочасної політики, Сорохтей аналізував свої “жертви” з жовчю вродженого сатирика й майстерністю знаменитого рисівника” [3,3]. Стрілецькі шаржі Сорохтея М.Голубець не називає карикатурними. Він характеризує їх як глибоко продумані й тонко відчуті духовні портрети людей, які свідомо чи випадково потрапили в обсерваційну орбіту художника.

Найцікавіші фрагменти стрілецьких листів, описи політичних подій, смішні історії з життя стрілецтва, телеграми, цікаві новинки і навіть стрілецькі шаради подавали спеціальними рубриками на сторінках рукописних журналів “Самопал” і “Самохотник” [9]. Найяскравіше оформлення відводили першій сторінці, а різноманітні рубрикації супроводжувалися карикатурними зображеннями, які висміювали різні сторони політичного та стрілецького життя. Рукописні часописи на зразок “Самопалу” чи “Сомохотника” мали своєрідну редакційну дописку, на якій зазначалось, що, скажімо, журнал “Самопал” “...стріляє сам без нічиї принуки всяку нечисть, лінь, гніль, безхарактерність, готов до пострілу все коли треба”. Подібні видання подобались простому стрілецтву, яке весело сміялося над собою, над військовою старшиною і всіма недоречностями.

Крім вищезгаданих сатиричних часописів, добрим попитом користувався журнал “Бомба”, який теж своїм існуванням завдячував Пресовій Кватирі. Це видання було друкованим та професійно редагованим, хоча на своїх сторінках вміщувало майже ті самі рубрики, що й журнал “Самопал”.

Загалом художники Пресової Кватирі у війську були особливою “кастою”, для них створювались кращі умови, не сумісні з реаліями воєнного стану. Часто це ставало причиною стрілецьких насмішок над декотрими митцями. Не оминала стрілецька сатира й свою старшину, відомих політичних осіб, священ-

нослужителів. Переглядаючи сатиричну поезію стрілецьких видань, розуміємо, чому і з яких мотивів О.Сорохтей зображав тих чи інших осіб у своїх карикатурах. Адже зовсім не випадково у поле зору художника потрапив греко-католицький єпископ Г.Хомишин, офіцери Г.Коссак, Ю.Гірняк та інші. Осип Сорохтей помічав “слабинки” своїх персонажів, можливо, саме тому вони виходили у нього гостро відверто.

Перебування Осипа Сорохтея в Пресовій Квартирі при УСС сприяло розширенню кола його знайомств. У “Стрілецькій Кадрі” він заприятелював з художником Іваном Іванцем (1893–1946). На користь міцних дружніх стосунків свідчить стаття І.Іванця під назвою “Анахорет”, присвячена Осипу Сорохтею.

У Пресовій Квартирі працював і Михайло Гаврилко (1882 – 1919), з яким Осип Сорохтей потоваришував ще під час навчання у Краківській академії. Можливість відчутти дружнє плече у нелегкій ситуації є важливе для кожної людини. Таку підтримку Осип Сорохтей мав зі сторони Михайла Гаврилка, старшого товариша, який вмів розрадити та заспокоїти. Міцна дружба художників тривала упродовж воєнних років і була перервана смертю Михайла — він загинув у бою на лівобережжі Дніпра.

За час перебування у Пресовій Квартирі Осип Сорохтей створив кілька десятків прекрасних портретів, карикатур та шаржів. На жаль, саме цей доробок практично не зберігся. У Стрілецькій Кадрі О.Сорохтей започаткував працю у сатиричному жанрі, який супроводжуватиме його протягом всього життя. Робота у Пресовій Квартирі дала можливість молодому художнику вправлятися у своїй майстерності. Живі люди, їхні долі, переживання, емоції — усе це по-справжньому захоплювало його.

У 1916 р. О.Сорохтеєм, очевидно, була започаткована серія класичних портретів військової старшини. Свідченням цього є кілька виразних робіт з однаковою манерою зображення — “Портрет полковника УСС Вариводи”, “Портрет капітана крайової оборони Лесняка” та ін. Ці твори знаходимо в оформленні стрілецького календаря-альманаху за 1917 рік. Послужний

список цих польових командирів викликає захоплення. Це були справжні герої свого часу. Очевидно, із захоплення і повагою ставився до них і Осип Сорохтей, адже ці портрети чи не єдині, які автор виконав у класичній манері. Рисунки не були підписані автором, як і більшість його творів, які ілюстрували сторінки періодичних видань УСС. Повернуті в анфас поясні зображення стрілецьких командирів вирізняються стриманістю та виваженістю. Очевидно, моделі спеціально позували Сорохтею. Лінії олівця в рисунках чіткі та продумані. Через класичну постановку натури портрети виглядають надто статичними, хоча виконані фахово.

Зовсім іншими за характером є дружні шаржі на окремих бійців УСС, наприклад, полковника УСС Г.Коссака (1916). На рисунку його зображено у формі невідповідного, явно більшого розміру. Постава Сорохтеєвого персонажа вказує на відсутність будь-якої армійської виправки. Біля незграбної постаті Коссака зображений плямистий собака, який заглядає у очі полковника. При першому погляді на цю роботу стає зрозумілим, над чим художник сміється. Відомо, що серед січового стрілецтва було багато освічених людей, професорів, докторів, письменників, митців, поетів, і не всі вони мали військову виправку, проте їх єднано почуття обов'язку перед своєю Батьківщиною. У війську саме таких людей вирізняло вміння посміятися над собою. Тому переважна більшість стрільців УСС сприймали своїх карикатурних прототипів весело і без образ.

Надзвичайно експресивний за своєю манерою карикатурний твір під назвою “Стрілецький учитель підхорунжий С.Піддун на вправах у Вишколі”. Його постать вигнулась від напруги дугою, обличчя серйозне й сконцентроване, а на носі — велике пенсне. Позаду, зліва, проходять маршем біля свого командира стрільці з кумедно відставленими вбік ногами. Це змальоване О.Сорохтеєм військо виглядає вкрай несерйозно. Неможливо без сміху розглядати розгублені обличчя новобранців, які стараються з усіх сил догодити начальству.

Тонко підмічено та передано внутрішньо-емоційний стан у дружньому шаржі на Івана Боберського. Гротесково видовжене

обличчя професора передає його глибокі роздуми. Кученька борідка і пишні вуса виказують феноменальну схожість з реальним персонажем.

Вражає динамікою виконаний у традиціях української сатиричної графіки твір “Усусуси”, опублікований в щотижневику “Назустріч”. Сюжетом та композицією він нагадує рисунки на воєнні теми німецького художника О.Гульбрансона. Силою експресії робота перевершує всі попередні твори, доповнюючи сатиричний жанр трагікомічним змістом. На цьому рисунку солдати сприймаються як лялькові персонажі, вони завмерли у різноманітних комічних позах, що видають їхню вразливість та незахищеність.

Наступна група робіт воєнного періоду наближена до побутового жанру. Художник змальовував сцени з стрілецького життя. Рисунки дуже нагадують пізніші твори, якими О.Сорохтей займався упродовж 1925-1930 років. Назви у цих робіт теж схожі: “Веде коня”, “На водопої”, “Розмова” та інші. Недивно, що у 1920-1925 рр. художник ще раз повернеться до стрілецької тематики. Він дублюватиме деякі рисунки, втрачені під час війни — “Шарж на Боберського”, Цяпка-Скоропад” та інші.

У карикатурах художника найбільше вражає пластичність, точність та вишуканість ліній. Осип Сорохтей майже одразу схоплює обриси сценічних типажів. Лінії впевнено й чітко окреслюють чи то постаті, чи конфігурацію рис обличчя його героїв. Роботи О.Сорохтея різко контрастують на загальному тлі стрілецької художньої творчості. У них присутній характер, своєрідна стилістика, експресія, внутрішня вибухова енергія. Микола Голубець свого часу дав високу оцінку сатиричним творам О.Сорохтея: “...Завважую й підкреслюю, що Сорохтей не творив своїх карикатур *ad usum* (для вжитку) проминаючої актуальності. Він творив їх незалежно, так би сказати, від простору й часу й тому низка його карикатур буде колись документарним матеріалом для пізнання внутрішнього обличчя цілого ряду наших сучасників”[10,5].

Роки, проведені у Пресовій Кватирі, були етапні для молодого митця. Перебуваючи серед поважних та визнаних

митців, Сорохтей зумів вперше заявити про себе як про художника з власним індивідуальним почерком. Його карикатурні зображення й справді суттєво вирізнялися на загальному тлі. І.Іванець називає його класиком карикатури [2,2], а згодом й більшість митців Пресової Кватири визнала неабиякий талант молодого станіславівського графіка. Першими відкрили і спопуляризували художника на сторінках галицьких часописів колеги по Кадрі, спогади яких і досі залишаються єдиним джерелом про маловідомий воєнний період біографії О.Сорохтея. Набутий досвід рисувальника і любов до сатири автор зберігав упродовж всього творчого життя.

1. *Гординський С.* Стрілецька анабазіс // Назустріч.— 1935.— Ч.1. (1 січня).
2. *Іванець І.* Мистець анахорет // Назустріч.— 1935.— Ч.9 (1 травня).
3. *Голубець М.* Осип Сорохтей // Наші дні.— 1942.— №6.
4. *Ріпка О.* Бентежний дух О.Сорохтея // Жовтень.— 1987.— №6.
5. Українські Січові Стрільці у боях та міжчасі. Мистецька спадщина.— Львів-Київ, 2007.
6. *Яуків М.* До історії коша У.С.В. від самого початку, аж по кінець марта 1916 р. На основі зібраних на місці записок // Стрілецький Календар-альманах артистичної горстки і пресової кватири У.С.В. в полі.— Львів, 1917. — С.98-110.
7. *Боберський Іван.* Щоденник, 1918–1919 рр.// Упоряд. Ю.А.Мацик.— К., 2003.
8. Тим, що впали: Літ.-мист. Збірник.— Львів: Артистична горстка і Пресова квартира У.С.С. в полі, 1917. (Додаток до календаря-альманаху УСС на 1917 рік).
9. Самохотник — періодичне рукописне видання “Коша Українського Січового Війська” (1915 – 1917 рр.)
10. *Голубець М.* Проблеми сучасного мистецтва (Відчит на VIII Виставі АНУМ-у дня 29.IX. ц. р.) // Новий Час.— 1936.— Ч.12 (4 грудня).— С.5-8.

Orest Makoyda

Ph.D., The Ethnology Institute UNAS

Osyp-Roman Sorokhтей and Rifleman's Press Magazines

The article treats the subject of the artist Osyp Sorokhтей's contribution to editorial offices of satirical magazines during World War I. In the study, special attention is being paid to the period of O.Sorokhтей's service in the ranks of Ukrainian Sich Rifleman military formations. This period had quite a positive influence upon the artist's further creativity.